

SOSYAL MEDYA VE YABANCILAŞMA HALLERİNE ERİC PICKERSGILL VE MARTİN PARR FOTOĞRAFLARIYLA BAKMAK

• Öğr. Gör. Ersin BERK*

ÖZET

İnsanların gündelik hayatındaki hâkimiyetini her geçen gün daha da artıran akıllı cihazlar, sosyal medya platformlarının da çoğalmasıyla birlikte yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Toplu taşıma araçlarında, duraklarda ve akraba ziyaretleri gibi ortamlarda, içinde bulunduğu zamandan ve mekândan soyutlanarak sadece önündeki ekrana odaklanan insan görüntülerinin sıradanlaşması bu durumu özetlemektedir. Eric Pickersgill, *Removed* adlı fotoğraf projesinde bu halleri çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Pickersgill'in akıllı cihazları kadrajından silikleştirerek ürettiği görüntüler, akıllı cihazlar icat edilmeden önce benzer hallerin yaşanıp yaşanmadığına dair bir merak uyandırmaktadır. Çalışmanın temel hedefi, sosyal medya çağında sıklıkla karşılaşılan soyutlanmışlık hallerini Eric Pickersgill'in fotoğrafları aracılığıyla yabancılaşma bağlamında ele almak ve bu projeyi Martin Parr'ın *Bored Couples* adlı fotoğraf projesiyle karşılaştırarak yabancılaşma hallerinin akıllı cihazların icadından önce de yaşanıp yaşanmadığını sorgulamaktır. Amaçlı örnekleme seçilen fotoğraf projeleri doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve Marx'ın yabancılaşmayı ele aldığı toplumsal yaklaşımı bağlamında karşılaştırılmıştır. Fotoğraflar arasında göze çarpan bazı önemli benzerlikler sonucunda, sosyal medya çağı öncesi ve süresince ortaya çıkan soyutlanma hallerinin, bireyin kendisine ve çevresine yabancılaşmasıyla ilişkilendirilebileceğine dair önemli ipuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Yabancılaşma, Fotoğraf, Martin Parr, Eric Pickersgill.

* Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Ferizli Meslek Yüksekokulu / Tasarım Bölümü / Grafik Tasarım Programı,
ersinberk@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2249-7532

LOOKING AT SOCIAL MEDIA AND STATES OF ALIENATION THROUGH THE PHOTOS OF ERIC PICKERSGILL AND MARTIN PARR

• Lec. Ersin BERK*

ABSTRACT

Smart devices, which increase the dominance of people in their daily lives, are becoming a part of life with the proliferation of social media platforms. The normalization of human images, which are isolated from the time and place they are in and focus only on the screen in front of them, in public transportation vehicles, stops and visits to relatives, summarizes this situation. Eric Pickersgill strikingly reflects these states in his photographic project Removed. The images that Pickersgill produced by blurring smart devices from their framing arouse curiosity as to whether similar situations were experienced before smart devices were invented. The main aim of the study is to examine the situations of isolation, which are frequently encountered in the social media age, in the context of alienation through Eric Pickersgill's photographs and to compare this project with Martin Parr's photographic project called Bored Couples and to question whether alienation has been experienced before the invention of smart devices. Photo projects selected with purposeful sampling were analyzed by document analysis method and compared in the context of Marx's social approach to alienation. As a result of some remarkable similarities between the photographs, important clues have been reached that the states of isolation before and during the social media age can be associated with the alienation of the individual from himself and his environment.

Keywords: Social media, Alienation, Photography, Martin Parr, Eric Pickersgill.

---

* Sakarya University of Applied Sciences, Ferizli Vocational School / Department of Design / Graphic Design Program, ersinberk@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2249-7532

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız ve Yakın Çağ olarak adlandırılan dönem doksanlı yıllarda bilişim çağı olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzde sosyal medya çağı olarak da isimlendirilen çağın böyle nitelendirilmesindeki en önemli faktörden biri hiç kuşkusuz mobil cihazların ve internetin yaşamlarımızda kapladığı alandır. Akriba ziyaretlerinde birbirleriyle konuşmak yerine sadece ellerindeki ekrana odaklanmış insanların çoğalması, tatil beldelerinde manzaranın tadını çıkarmanın aksine sadece elindeki cihazlara odaklanan kitlelerin sıradanlaşması, kısa hafta sonu tatillerini baş başa geçiren çiftlerin birbirleriyle iletişim kurmak yerine ellerindeki cihazları karıştırarak bitirdikleri akşam yemeklerinin yaygınlaşması artık sosyal medya çağının rutinleri haline gelmiştir. Bu anların başrolünde akıllı cihazların bulunduğu artık aşıkardır (Küçükvardar, 2019, s. 6). İnsanların akıllı cihazlarla kurduğu ilişkiye günümüz perspektifinden bakıldığında sosyal medya çağının birçok bağımlılığın, korkunun veya psikolojik rahatsızlığın oluşmasına zemin hazırladığı düşünülebilir. Bu korkular ve haller çeşitli başlıklar altında literatürdeki yerlerini almışlardır. Kişinin akıllı telefonundan uzak kaldığı anlarda yaşadığı huzursuzluk, panik ve ümitsizliğe düşme hali olan *nomofobi* (Yam ve İlham, 2020, s. 4), yanında birileri varken sürekli telefonla ilgilenme eylemi şeklinde açıklanan *phubbing* (Karadağ vd., 2016, s. 224) ve bireyin internetsiz kalmaktan çok korkması anlamına gelen *netlessfobi* (Yıldırım ve Kişioğlu, 2018, s. 477) bunlardan bazılarıdır. Ne ki bu kavramlar sosyal medya, internet ve akıllı cihazlarla birlikte türeyen hallerin ortaya çıkış nedenlerini anlamaktan ziyade yalnızca sonuçların daha detaylı görünmesini mümkün kılmaktadır.

Çalışma, sosyal medya çağında yaygınlaşan soyutlanma hallerini bir nedenden ziyade bir sonuç olarak referans alır. Bu bağlamda çalışmanın genele yayılan perspektifinin ünlü filozof Max Horkheimer'in önem atfettiği *eleştirel düşüncenin* görevini üstlenme çabası olduğu da söylenebilir. Horkheimer'a (1998, s. 111) göre, eleştirel düşüncenin görevinin sadece çeşitli olguları tarihsel gelişmeleri içinde anlamak değil; olgu kavramının ötesini görebilmenin, olgunun ortaya çıkışını ve dolayısıyla onun göreliliğini anlamakla da ilgilidir.

Türkçe Literatürde yabancılaşma kavramını felsefi, sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alan çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Yabancılaşmayı sanatsal fotoğraf projeleri aracılığıyla analiz eden ve yorumlayan akademik yayınların azlığı, bu çalışmayı özgünlüğü bakımından bir adım öne çıkarmaktadır. Fotoğraf ve yabancılaşma bağlamında ele alınan sınırlı sayıdaki akademik çalışmaya (Tokdil, 2021; Şen, 2020; Yalçın, 2019; Aksakal ve İkizler, 2016), literatüre ve bu çalışmaya yaptıkları dolaylı katkıdan ötürü atıf yapılmıştır. Bu metinlerin birkaçında göze çarpan bazı kavramsal noksanlıklar, sınırlı kaynakça kullanımı ve nitel araştırma yöntemlerinden bağımsız yapılan analizler ise bu

çalışma şekillendirilirken aşılması hedeflenen önemli unsurlar olarak dikkate alınmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal medya çağında sıklıkla karşılaşılan mekândan ve zamandan soyutlanma hallerini fotoğraf projeleri aracılığıyla yabancılaşma kavramıyla ilişkilendirmek ve sosyal medya çağı öncesinde benzer hallerin yaşanıp yaşanmadığını yine fotoğraf projeleri aracılığıyla sorgulamaktır. Yabancılaşmayı modern anlamda ilk kavramsallaştıran filozoflardan biri olan G.W.F. Hegel'in ontolojik yaklaşımına ve Hegel'e, din ekseninde getirdiği eleştirilerle yabancılaşmayı antropolojik çerçevede ele alan L. Feuerbach'ın görüşlerine yer verilmiştir. Tercih edilen kavramsal çerçevesi ve analiz kısmı ise yabancılaşmanın çizgisini insana ve topluma yaklaştıran Karl Marx'ın görüşleriyle temellendirilmiştir.

Çalışmada yabancılaşmanın kapitalizmle birlikte başladığı ve günümüzde sosyal medya ve akıllı cihazların da yardımıyla çok daha görünür hale geldiğini savunan bir hipotezden yola çıkılmıştır. Çalışmanın amaçlı örnekleme iki fotoğraf projesinden seçilmiştir. İlk örneklem, günümüzde akıllı cihazların yaşamın ne kadar içinde olduğunu vurgulamak ve kadrajlara yansıyan soyutlanma hallerini yabancılaşmayla ilişkilendirmek adına Eric Pickersgill'in *Removed* (http 6) isimli fotoğraf projesidir. İkinci olarak ise benzer yabancılaşma hallerinin akıllı cihazların icadından önce de yaşandığını vurgulamak adına Martin Parr'ın *Bored Couples* (http 1) isimli belgesel fotoğraf projesi seçilmiştir. Bu iki fotoğraf projesindeki örnekler doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve Karl Marx'ın yabancılaşmaya olan toplumsal yaklaşımı bağlamında karşılaştırılmıştır. Bu analizlere geçmeden önce yabancılaşmanın kavramsal çerçevesini biçimlendiren felsefi, teolojik ve psikolojik bazı taraflarına da değinilmiştir.

Fotoğrafçıların, projeleri sanatsal bir dille üretmiş olmalarına rağmen, kullandıkları tekniğin belgesel olmasının da yardımıyla fotoğrafların toplumsallığa gönderme yapan noktalarına odaklanmak kolaylaşmıştır. Kadrajlarda öne çıkan iç-dış mekân unsurları ve benzer insan halleri, her iki projenin de Marx'ın kategorize ettiği yabancılaşma türleriyle doğrudan ilişkilendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fotoğraf projelerinde gün yüzüne çıkan bazı önemli benzerlikler, mekândan ve zamandan soyutlanma hallerinin sadece akıllı cihazlarla değil yabancılaşmayla da ilişkilendirilebileceğine dair savı güçlendiren ipuçları sunmaktadır.

2. YABANCILAŞMA: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yabancılaşma kavramı birçok modern filozofun metinlerinde yer alan ve günümüzde de farklı disiplinlerce kategorize edilen kavramlardan biridir. Kökleri modern öncesine dayanan her kavram gibi yabancılaşmanın kelime kökeninde de onun farklı dillere ve

anlamlara dayandığını iddia eden görüşler mevcuttur. Utku Güğerçin ve Bilge Aksay'a (2017, s. 138) göre yabancılaşma kelimesinin kökleri Yunanca *alloiosis* ve eş anlamlısı *ekstasis* kelimesinin Latince çevirisi olan *alienatio* kelimesinden gelmektedir. *Alienatio* kelimesinin anlamı *başkasına bırakma, iletim, sevgisizlik ve soğukluk* kelimelerine karşılık gelirken aynı kelimedenden türeyen *alienus* kelimesi ise *diğer, öteki ve yabancı* anlamlarına işaret eden bir kelimedir. Yabancılaşma sözcüğünün Fransızcadaki *aliène* ve İspanyolcadaki *alienado* sözcüklerinden geldiğini belirten Fromm'a (1990, s. 135) göre yabancılaşma, eskiden akıl hastalarını nitelemek için kullanılmakta ve o süreçte psikozu, yani tamamıyla kendinden uzaklaşmış insanı tanımlamaktadır. Kavramın Yunanca *başkası, yabancı* anlamlarına gelen *alotriôs* kelimesinden geldiğini savunan bazı kaynaklar (2017'den aktaran Yalçın, s. 15) ise onun teolojik zeminine işaret ederek yabancılaşmanın bir esrime, kendinden geçme hali olduğunu belirtmektedir.

George Lukacs'a (2011'den aktaran Kiraz, s. 150) göre yabancılaşma kavramını felsefi olarak ilk kullanan filozof J.G. Fichte'dir. Fichte, yabancılaşmayı hem bir nesneyi öne sürmenin öznenin bir yabancılaşmasına atıfta bulunması hem de nesnenin aklın yabancılaşmış bir edimi olarak düşünülmesi anlamında kullanmıştır. Yabancılaşmayı kavramsallaştırarak felsefi bir görünüm kazandıran ilk filozofun Hegel olduğu konusunda ise birçok kaynak hemfikirdir (Timuçin, 1992, s. 16; Demir, 2018, s. 64; Eagleton, 2011, s. 48). Hegel (1986, s. 299), yabancılaşmayı teolojik zeminden felsefi alana taşıyarak Helelistik dönemdeki Tanrı'yla bütünleşme, esrime halinin farklı boyutta gerçekleşebileceği savında bulunmaktadır. Hegel'in yabancılaşmaya olan diyalektik yaklaşımı her ne kadar gelecekte L. Feurbach ve K. Marx tarafından eleştirel bir perspektifle ele alınacak olsa da kavrama yaptığı katkı inkâr edilemezdir. Bu önemli katkının değeri Hegel'in yabancılaşmayı insani temellere taşınmasıdır. "Hegel, yabancılaşmayı tek olanla birleşme ya da bir başka varlıkla bütünleşerek kişinin kendi benliğinden uzaklaştığı anlamından düşünce alanına, yani 'insani' olana indirgeyerek bu alana katkı sağlamıştır" (2007'den aktaran Kaya, s. 48). Hegel'in dünyasını basit ve indirgemeci cümlelerle aktarmak oldukça zor olsa da onun yabancılaşmaya olan yaklaşımını, tinin kendini aşmak için tecrübe etmesi gereken zorunlu ve hatta pek de olumsuz olarak nitelendirilemeyecek bir hâl olarak yorumlamak mümkündür. "Doğada dingin bir gidiş gösteren gelişme tinin kendi kendisine karşı yaptığı çetin ve sonu gelmez bir kavgaya dönüşür. Tinin istediği şey, kendi kavramına erişmektir: ama onu kendinden saklayan da yine kendisidir, bu kendi yabancılaşmasına mağrurdur, ondan zevk alır" (Hegel, 1995, s. 149). Hegel'in ontolojik bakışındaki yabancılaşma edilgen olmayan bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Ne var ki Feurbach, Hegelci yabancılaşma teorisinin bir nevi teolojik bir yaklaşım olduğunu eleştirerek onun yalnızca "gerçeğin ters yüz edilmiş bir biçimi" olduğunu öne sürmektedir

(Osmanoğlu, 2016, s. 74). Feurbach'ın bu eleştiriyi getirmesinin temel sebeplerinden biri Hegel'in metinlerde gerçekten var olan rasyonel bir bütün olan *Geist* ya da tinin olması ve bütün tikellerin bu ilişki sayesinde anlam kazanmasıdır. Bu noktada Feurbach'ın Hegel'in çıkış noktasındaki bazı soyut noktaları tutarsızlık olarak yorumladığı görülmektedir. Feurbach'ın getirdiği eleştirilerin din kapsamında olduğu söylenebilir (Tolga Aksakal, 2016, s. 4); çünkü onun merkezinde insan vardır. Yabancılaşma zaten insanın kendisini Tanrı'dan soyutlayamamasıyla ortaya çıkmaktadır. Oysa Hegel, yabancılaşma kavramını insani temelden ziyade yine uhrevi bir çerçeveye ele almıştır. Feurbach'a göre bunun teolojik olandan çok da farkı yoktur. Asıl aşılması gereken temel nokta dindir ve “öyleyse din insanın kendisini aşmasının bir yolu olarak ortaya çıkmıştır” (Aydoğan, 2015, s. 277). Dolayısıyla Feurbach'ın görüşü yabancılaşmanın dönüşülmesi gereken değil, doğrudan aşılması gereken bir kavrama işaret eder. Feurbach'ın yabancılaşmayı teolojiden ve ontolojiden sonra antropolojik biçimde ele alması, Karl Marx'ın yabancılaşmayı eko-politik bir yaklaşımla ele alarak toplumsallaştırmasının da önünü açmıştır. Marx'ın yabancılaşmayı ele aldığı metinlere bakıldığında Marx Feurbach'ın bu yaklaşımının temelini din olarak referans alınmasının yanlışlığına vurgu yaparken dünyevi ve kutsal aile örneğini verir: “Dünyevi ailenin kutsal ailenin sırrı olduğu bir kez keşfedildikten sonra, artık ilkinin teoride ve pratikte yok edilmesi gerekir” (2013a, s. 506). Marx aynı şekilde yabancılaşmayı, toplumsal şartlara bağlı olarak olumsuz biçimde türeyen ve pratikte yok edilmesi gereken bir kavram olarak görür. Marx'ın pratiğe yatkın benzer bir görüşü ve aynı eleştirel yaklaşımı *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adlı metninde (2009, s. 193) de net biçimde görülmektedir. Marx, “İnsanın özyabancılaşmasının kutsal biçimlerini bir kez açığa çıkardıktan sonra, kutsal olmayan biçimleri içindeki özyabancılaşmayı da açığa çıkarmayı tarihin hizmetinde olan felsefenin görevi olduğunu savunur. Böylece “gökyüzünün eleştirisi yeryüzünün eleştirisine, dinin eleştirisi hukukun eleştirisine, tanrıbilimin eleştirisi siyasetin eleştirisine” dönüşecektir. Özetle Marx'ın yabancılaşması dünyevi ve olumsuz bir kavramdır.

3. ERİC PCİKERSGİLL VE MARTİN PARR'IN FOTOĞRAFLARINA MARX'IN YABANCILAŞMA KAVRAMINDAN BAKMAK

Marx'ın görüşlerinden, yabancılaşmanın toplumlara dayatılan ve eşitsiz koşulların sonucu olarak ortaya çıkan ve yok edilmesi gereken modern bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Kapitalist üretim tarzı modernitenin bir sonucu olmasının yanı sıra insanın kendisine ve çevresine de yabancılaşmasına neden olmaktadır. Modernite, XVII. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri olarak tanımlanırken (Giddens, 1994, s. 9) kapitalist üretim ise

Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak ortaya çıkan ve ihtiyaçlardan çok daha fazlasını üretmeyi mümkün kılan bir üretim biçimidir. Marx'ın yabancılaşma kavramını kategorize etmesinin üzerinden yüzlerce yıl geçmiş, teorisinin üzerine binlerce metin yazılmıştır. Ne ki Marx'ın paranın insanı yabancılaştırması üzerine altını çizdiği bazı detaylar, para karşılığı çalışan neredeyse tüm insanları kapsayacak niteliktedir. Cevizci, Marx'ın yabancılaşma türlerinin dört başlık altında toplanabileceğini belirtmektedir:

“Marks, yabancılaşmanın dört ayrı görünümünden söz etmiştir. Bunlardan birincisi, işçinin, ürettiği şey başkaları tarafından alındığı ve onun ürününün kaderi üzerinde hiçbir kontrolü ya da etkisi kalmadığı için, emeğinin ürününe yabancılaşmasıdır. İkinci olarak, işçi, Marks'a göre, üretim eylemine yabancılaşır. Çünkü kapitalist ekonomide, çalışma gerçek ve özsel hiçbir tatmin sağlamayan ve kendi içinde bir amaç olmaktan çıkan yabancı bir faaliyet haline gelir. Emek satılan bir şey ya da meta haline gelmiş olup, onun işçi için taşıdığı tek değer, satılabilirliğidir. Üçüncü olarak, işçi doğasına, özüne ya da türsel varlığına yabancılaşır, zira yabancılaşmanın ilk iki yönü, onun üretici faaliyetini insani niteliklerden yoksun bırakır. Ve insan, Marks'a göre, nihayet, kapitalizm insan ilişkilerini pazar ilişkilerine dönüştürdüğü ve dolayısıyla, insanlar, insani nitelikleriyle değil de, pazardaki yer ya da statüleriyle değerlendirildikleri için, başka insanlara da yabancılaşırlar” (Cevizci, 1999, s. 907).

Günümüzde akıllı telefonların köy kent ayırmaksızın, yaşlı genç ya da kadın erkek fark etmeksizin herkesin hayatına sirayet ettiği artık yadsınamaz bir gerçektir. Dijital bankacılık işlemleri, kripto para alım satımları, cihazların fotoğraf makinesini aratmayan lens kaliteleri ve her geçen gün yenisi icat edilen sosyal medya platformları akıllı cihaz gereksiniminin devam etmesini sağlayan önemli unsurlardır. Akıllı telefonların hayatla bu denli iç içe geçmesi, insanların yaşanılan anın kendisine yabancılaşmasının yanı sıra geçmişe olan yaklaşımı da değiştirmektedir. Berke göre (2021, s. 117) sosyal medyanın yarattığı sınırlı gerçeklik algısıyla perdelenen bilinç, modernitenin getirdiği olumsuz hallerin yalnızca sosyal medya ve akıllı telefonlardan kaynaklandığı yanılgısına düşmektedir. Oysa Martin Parr'ın henüz akıllı telefonlar ve sosyal medya platformları icat edilmeden önce üretmiş olduğu *Bored Couples* (http 1) isimli fotoğraf projesi, modern insanın yabancılaşma hallerinin sosyal medya çağı öncesine dayandığına dair önemli göstergeler sunmaktadır.

Görsel 1, kafede oturan son derece sıradan bir anı yansıtıyor gibi görünse de çekilmiş olduğu döneme yaptığı tanıklık açısından büyük önem taşımaktadır. İngiliz bir fotoğrafçı olan Martin Parr, İngiliz orta sınıfının bazen rüküş, bazen hazzı, bazen de ironi içeren gündelik yaşamlarını fotoğraflayarak Magnum fotoğraf ajansına kabul edilmiştir (http 2). Sıradan sanılanın belgesel gücüne odaklanan fotoğrafçı, *Bored Couples* isimli projesiyle sosyal medya ve akıllı cihazlar icat edilmeden önce günümüzde de rastlanması olası bazı anları fotoğraflarına taşımıştır.

Görsel 1. Martin Parr, “Bored Couples”, 1993, 1 Nolu Fotoğraf (<http> 1).

Görsel 1’de yaşlı bir çift görünmekte. Giyim kuşamdan anlaşıldığı üzere mevsim sonbaharı ya da kışı gösteriyor. Henüz siparişi gelmemiş olan çift, montlarını çıkarmaya gerek duymamış. Ya içerisi soğuk ya da sadece doymak için geldikleri bu avam mekânda fazla vakit geçirmek istemiyorlar. Yemek öncesi masaya bırakılan ekmekler ve servis edildiği beyaz tabak, içi muhtemelen nemlenmiş plastik tuzluk, yıpranmış sandalye başlıkları, altına peçete dahi konulmamış desensiz ve ucuz çatal bıçaklar, renkleri sararmış/solmuş masa örtüsü ve rüküş lambalar lokantanın kalitesi(zliği) hakkında önemli ipuçları sunuyor. Kadrajın sağ alt tarafında görünen kül tablası ve adamın ağzında yanan sigara, milenyumdan sonra dünya genelinde uygulanmaya başlayan iç mekânda sigara yasaklarının (<http> 3) henüz başlamadığına dair önemli bir kanıt. Renklerdeki pastellik, ortamın soğukluğunu ısıtmakta yetersiz kalmış. Kadının önüne doğru eğilerek ellerine doğru bakması ilk bakışta bir akıllı telefonu kurcaladığı izlenimini veriyor. Ne var ki fotoğrafın çekildiği tarihte henüz akıllı telefonların icat edilmemiş olması, bakan gözün gerçek jesti algılamasına yardımcı olmakta. Çiftin birbiriyle olan etkileşimsizliği bariz. Bu iletişimsizlik hali, yaşlı çiftin uzun yıllardır birlikte olduğu için birbirlerinden sıkılmalarının bir yansıması ya da eşitsizce yaşanmış koşulların hayatlarına yansyarak onları kendilerine ve çevrelerine yabancılaştırmış da olabilir.

Parr’ın aynı projede kapitalizmin kalitesiz parıltıları arasında yabancılaşan genç çiftlere de yer vermesi yabancılaşmanın yalnızca psikolojik değil toplumsal bir yanının olduğuna da işaret eder gibi. Bu toplumsallığın gençler üzerine yansıması ise gençlerin emeğinin karşılığını alamaması ve çoğunlukla patronların zenginleşmesiyle sonuçlanmaktadır.

Servetin artık başkalarının emeği üzerinde kurulan bir kumanda olduğunu savunan Marx, (2013b, s. 120) antik ve modern zaman üretim biçimlerini karşılaştırmaktadır. Antikitede insanın her zaman üretimin amacı görüldüğü ancak modern zamanda insanın amacının üretime dönüştüğünü savunan Marx, bu üretimin artık sadece servet için yapıldığını savunmaktadır. Günümüzde çalışanlarına kazandığının çok daha azını veren tüm iş verenler, çalışanların emeği üzerinden servet elde ederken onların yabancılaşmalarına aracılık etmektedir. Üretim ve tüketim arasındaki eşitsizlik makası açıldıkça sınıf fark etmeksizin tüm bireyler yabancılaşmadan nasibini almaktadır. Martin Parr'ın kadrajlarına giren, eğlenmek için gittikleri mekânlarda sıkılan *çiftlerinin* görüntülerinde de bu yabancılaşmayı anımsatan bazı detaylar bulunmaktadır.

Görsel 2. Martin Parr, "Bored Couples", 1993, 2 Nolu Fotoğraf (<http> 4).

Görsel 2, kapitalist üretim sonucuyla oluşan ucuz nesnelere kuşattığı yazlık bir restorandan. Plastik masa örtüleri, muhtemelen katılaşmaması için içlerine su sıkılmış mayo- nez/ketçap şişeleri, renginin solukluğundan anlaşıldığı üzere son kullanma tarihi geçmiş yangın söndürme tüpü ve mekânı renklendirmesi için duvara -yamuk olarak- asılmış, kitlelerin beğeni ölçütleri hesaplanarak onların direniş bilincini kör etmek amacıyla icat edilmiş yapay bir kültür icadı olan kitsch (Berk, 2017, s. 1222) bir resmin ortasında iki kişi göze çarpıyor. Rengarenk cıvıtlı doğası, kaliteden yoksunluğu, kolay algılanabilirliği ve çoğaltılabilir olmasıyla tüm restorani saran bu nesnelere, çifti de içine almış durumda. Masada üstsüz oturan erkek figürün tenindeki kırmızılık ve altındaki mayo çiftin güneşlenmekten ya da yüzmekten geldiklerini çağrıştırıyor. Masanın üstündeki menülerden anlaşılacağı üzere henüz sipariş vermemişler. Kadının kadraj dışına doğru

attığı bakış garsona bakıyormuş izlenimini verse de herhangi bir el hareketi ya da mimikte bulunmaması bu ihtimali zayıflatmakta. Erkeğin kadına eşlik eden bir bakış ya da jest sergilememesi ortamdaki iletişim kopukluğunun garsonla ilgili olmadığı yönünde. Çiçekli sandalye kılıfları, duvardaki etiketlerin üzerine yerleştirilmiş renkli tüyler ve neredeyse ömrü tükenmiş bir ampulle ışıklandırılmaya çalışılan bu mekânı aydınlatmakta zorlanıyor. Kadın ve adamın teni güneşin etkisiyle kızarmış olsa da iletişimleri, en az restorani çevreleyen yapay nesnelerin soğukluğu kadar renksiz. Figürlerin sıkılmışlıkları, uzun çalışma saatleri sonucunda yaratıcı etkinliklerini kaybeden ve yabancılaşan insan hallerini yansıtıyor gibi.

Marx (2014, s. 38), yabancılaşmayı burjuvazi ve proletarya olarak ikiye bölünen bir kamplaşma üzerinden teorize etmektedir. Marx'a (2003, s. 62) göre işçi ne kadar çok zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa o kadar fakirleşecektir. Yani ne meta üretirse bir o kadar da yoksul duruma gelecektir. Marx, işçilerin emeğini hiçbir zaman karşılığını vermeden satın alan burjuvazinin aynı zamanda onların ürettiği mallar hakkında söz hakkını da gasp ettiğini öne sürmektedir. Görsel 2'de artık bu gerilimli halin yalnızca işçi ve burjuvazi üzerinden düşünülmemeyeceği anlaşılmaktadır. Figürlerin böyle kalitesiz bir mekân tercih etmeye mecbur kalmaları, onların işinin ne olursa olsun emeklerinin karşılığını alamamaları sonucu hem kendine hem de karşısındakilere yabancılaşmış olabilecekleri izlenimi uyandırmaktadır.

Benzer tonlara Eric Pickersgill'in sosyal medya çağında ürettiği *Removed* adlı projesinde de rastlanmaktadır. Pickersgill, 1986 doğumlu Kuzey Carolina'da çalışan ve yüksek lisans derecesini 2015 yılında kazanmış olan tam zamanlı bir sanatçıdır (http 5). Sanatçının fotoğraf projesinin bu çalışmada amaçlı örneklem olarak seçilmesi, dünyaca ünlü bir fotoğrafçı olmasından ziyade çağımızın gerçekliği haline gelen akıllı telefonları merkeze alarak ürettiği fotoğraflardır

Görsel 3. Eric Pickersgill, *Removed Project*, "Angie and Me", 2014, Dijital Fotoğraf (http 6).

Çalışmanın göze çarpan en önemli noktalarından biri, sanatçının akıllı cihazları kadrajlardan silmesine rağmen projenin ana temasının yine de akıllı cihazlar olduğunun ilk bakışta anlaşılmasıdır. Sanatçı kişisel web sitesinde, projeye kafede otururken şahit olduğu bir aile tablosundan esinlenerek başladığını belirtmektedir. Baba ve kızları telefonla uğraşırken annenin camdan dışarıyı mutsuz biçimde izlediğini gören sanatçı, babanın telefonundan gördüğü bir videoyu defalarca ailesine aktardığını duymuştur. Adamın çocuklarından ya da eşinden hiçbir tepki alamaması, bir süre sonra annenin de akıllı cihazını çıkartarak mekândan ve ailesinden soyutlanması sanatçıyı oldukça etkilemiştir. Akıllı cihazlar aracılığıyla yabancılaşma hali yaşayan insanları belli bir zamandan sonra her yerde görmeye başlayan sanatçı kendisini ve eşini de projeye dahil etmekten kaçınmaz. Projeye başladığı gibi kadrajı ilk olarak kendine ve eşine çeviren sanatçı, bu gerekçesini “Her gece birbirimize sırtımızı dönüp küçük, soğuk ve ışıltılı cihazlarımızı şımartarak dinleniyoruz” cümleleriyle özetler (http 7). Sanatçı, bu anların odağına eleştiriyi yerleştirmekte ve yabancılaşmış hallerin daha belirgin olması adına figürlerin ellerinde sanki akıllı cihazlar varmışçasına fotoğraflar üretmektedir.

Kendisinin ve eşinin fotoğrafının bulunduğu Görsel 3’te açıkça görülen bu üslup *Removed* fotoğraf projesinin geneline hakimdir. Proje renksiz olarak üretilmiştir. Ne var ki siyah beyaz tonlar yalnızca fotoğrafların tekniğini değil ellerindeki akıllı cihazlar kadrajdan çıkarıldığında insanların dönüştükleri ruh hallerini de yansıtıyor gibidir. Görsel 4’te aracın üzerindeki yazıdan, çiftin gelinliği ve damatlığından da anlaşıldığı üzere evlenmek üzere olan bir çift görünmektedir. Çiftin nikah salonu önünde sıra ya da bir pastanenin girişinde siparişlerini beklediği düşünülebilir. Gelin ve damat aracının içine girmeyi tercih etmemiştir. Ne var ki aracın üzerine yaslanmaları orada bir süredir bekledikleri ya da bekleyeceklerine işaret eder.

Görsel 4. Eric Pickersgill, “*Removed*” Project, “*Jimmy and Michelle*”, 2014, Dijital Fotoğraf (http 8).

Damadın elindeki sigaranın yarısının bitmesi bu jestlerin bir süredir devam ettiğini düşündürmektedir. Belki de az sonra bir ömür boyu birlikte ve mutlu yaşama sözü verecek olan çift bu kısa süreyi birbiriyle geçirmek yerine akıllı telefonlarıyla ilgilenmeyi tercih etmiş gibi görünmektedir. Elbette telefonlarını ellerine almalarının gerekçesi düğünle ya da organizasyonla ilgili bir detayı halletmek ya da bir ödeme yapmak için olabilir. Ancak gelinin bir elinde çiçeğini sıkıca tutarken sadece tek eliyle telefonu kavraması bir sosyal medya sörfü yaptığı izlenimini güçlendirmektedir. Damadın bacaklarındaki rahat duruş şekli ve gelinle olan iletişimsizliği çevresinden ve müstakbel eşinden de soyutlandığını çağırıştırıyor.

Görsel 5. Eric Pickersgill, "Removed" Project, "Friends Dinner", 2018, Dijital Fotoğraf (<http> 9).

Marx'ın yabancılaşmanın doğası üzerine yaptığı sınıfsal yaklaşım günümüzden çok öncelere dayansa da yaşadığımız sosyal medya çağında ortalama bir tüketiciyi de kuşatan bazı tonlar taşımaktadır. Karşılıklı oturan ancak birbiriyle iletişim halinde olmayan figürlerin görüldüğü Görsel 5'te de insanların benzer ruh halleri içinde olduğunu görmek zor değildir. Ellerindeki akıllı cihazlar görünmeyen figürler, Martin Parr'ın sıkılan çiftlerini hatırlatmaktadır.

Görsel 5'in isminin *Friends Dinner* (arkadaşların akşam yemeği) olması fotoğrafla ilgili bazı detaylar sunmaktadır. Ne ki çiftin çalıştıkları bir iş yerinden arkadaş mı yoksa henüz tanışmış ve flört evresinde olan birer arkadaş olup olmadığına dair bir gösterge göze çarpmamaktadır. Kadında ve erkeğin parmağında bir yüzük görünmemesi her ikisinin de evli olmadıklarına dair bir iddiayı güçlendirmektedir. İçeceklerin yarım olması bir süredir orada oturduklarını gösterirken havanın henüz kararmamış ve t-shirtlerin kısa kollu olması fotoğrafın güneşli bir gündüz saati çekildiğine işaret etmektedir. Ne var ki

çiftin arasında hiçbir etkileşim olmaksızın ellerine doğru bakmaları, bu güzel güneşli günün tadını pek de çıkaramadıkları izlenimi vermektedir. Figürlerin arka planında görünen bina en az çiftin kendi aralarına -belki de istemeyerek- çektikleri iletişimsizlik duvarı kadar büyük görünmektedir. Belki de arka planda olmasına rağmen fotoğraftaki etkisini kaybetmeyen bu büyük yapı, fotoğrafta hakimiyet kurmuş olan yabancılaşma hissini yanında küçücük kalmaktadır.

Pickersgill, sosyal medya çağında insanların dönüşen yaşam pratiklerini etkileyici biçimde yansıtmıştır. Sanatçı, akıllı cihazları hayattan silerken üstü ışıltılı görüntüler, tüketim nesnelere ve mekânlarla örtülen yabancılaşmayı açığa çıkarmıştır. Bazen çiftler, bazen arkadaşlar bazen de aileler üzerinden öne çıkan bu haller Martin Parr'ın moderniteyle birlikte yabancılaşmaya başlayan insanları kaydettiği anlarla birebir benzerlik göstermektedir. Fotoğraflarda öne çıkan diğer önemli husus ise projelerin üretilme yılları arasında otuz yılı aşkın süre bulunmasına rağmen insanların kendisiyle ve çevresiyle kurduğu ilişkide bazı önemli benzerliklerin bulunmasıdır. Bu benzerliğin en önemli sebebi Pickersgill'in akıllı cihazları kadrajlardan silikleştirmesiyle daha net anlaşılabilir. Pickersgill'in akıllı cihazları kadrajdan sildiği anlar sanki Martin Parr'ın otuz yıl önce ürettiği fotoğrafların bugündeki karşılığı gibidir.

SONUÇ

Modernite sonrası yaşam koşullarının iyileştiği yanılgısına düşen modern insan, tüketim endeksli yaşamın bir nesnesi haline gelmektedir. Kapitalizmin genişlemesiyle birlikte artan iş fırsatları bireyi aynı zamanda yaratıcı niteliklerinden de uzaklaştırmaktadır. Emek değer eşitsizliğini giderek daha da korkunç boyutlara ulaştıran kapitalist üretim biçimi, insanın yabancılaşmasına neden olmaktadır. Sosyal medya çağıyla birlikte ortaya çıkan nomofobi, phubbing ve netlessfobi gibi kavramların türemesinde, insanın üzerine her geçen gün daha fazla yük bindiren yabancılaşmanın da önemli bir payı bulunuyor gibi görünmektedir.

Modernitenin olumsuz bir yanı olarak türeyen yabancılaşmanın fotoğraf projelerine yansması teknolojik çağın kaçınılmaz sonuçlarından biridir. Yabancılaşmayı merkeze alan sanatçıların analiz edilen kadrajlarında ne Hegel'deki gibi tinsel bir kendini aşmaya ne de antikitedeki gibi uhrevi bir boyuta geçmeyi çağrıştıran anlara rastlanmamaktadır. Fotoğraflara yansıyan haller daha çok Marx'ın olumsuz bir kavram olarak nitelediği yabancılaşma türlerini çağrıştırmaktadır. Her iki fotoğrafçının karelerinde öne çıkan anlar, emeğinin karşılığını alamayan, yaratıcı niteliklerini günden güne kaybeden modern insanın kendisine ve çevresine karşı yabancılaştığına dair bulgulara işaret etmektedir.

Parr'ın tüketim nesneleriyle çevrilmiş iç mekanlarda ürettiği fotoğraflarda karşılaşılan ruh halleri yabancılaşmanın ayak izlerinin sosyal medya çağından öncelere de dayandığını göstermektedir. Parr'ın kadraları, akıllı telefonların icadından da önce insanların yalnızca karşısındaki kişiden değil, kendinden de uzak hallerde olduğunu anlatmaya çalışıyor gibidir.

Yabancılaşmış insanın içindeki boşluğu doldurma avuntusu haline gelen akıllı cihazlar ve sosyal medya platformları ise Eric Pickersgill'in projesinde vücut bulmuştur. Dönüştüğü yabancıdan ekranları aracılığıyla kaçmak isteyen insanların, elleri boş kaldığı anda yüzlerindeki boş ifadeler daha da belirginleşmektedir. Pickersgill, Parr'ın sıkılan çiftlerinin ellerine kapitalizm ve sosyal medya aracılığıyla yerleştirilen akıllı cihazları silerek, sosyal medya çağında yaşayan insanların yabancılaşmadan duyması gereken sıkıntıyı sanki yeniden açığa çıkarmak istediğini çağırıştırılmaktadır.

Martin Parr'ın çalışmalarını renkli olarak ürettiği görülürken Pickersgill'in fotoğrafları siyah beyazdır. Pickersgill'in projesinin teması akıllı cihazlar, Parr'ın projesi ise sıkılan çiftler kapsamında olsa da çıkış noktaları itibariyle sanatçıların bulunduğu tartışmasız ortak bir nokta göze çarpmaktadır. Kuşkusuz bu nokta modernliğe, tüketime ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yabancılaşma hallerine getirilen fotoğrafik eleştiridir.

Yabancılaşma kavramını toplumsal olarak ele alan ve sanatsal fotoğraflar üzerinden analiz eden bu çalışma, özgünlüğü ve çok sesliliği bakımından literatürdeki diğer çalışmalardan bir adım öne çıkmaktadır. Çalışmanın kapsamı ve bağlamı gereği yabancılaşmanın sadece bazı noktalarına dikkat çekilebilmiştir. Çalışmanın disiplinlerarası yöntemi, gelecekte bu çalışmanın eksik görülen noktalarından yola çıkılarak çok daha özgün ve nitelikli metinler üretilebilmesine zemin hazırlayabilir. Örneğin sosyal medya bağımlılıklarını psikolojik kategoride inceleyecek çalışmaların bu bağımlılıkları yabancılaşmanın sonuçlarıyla ilişkilendirmesi literatüre önemli bir katkı sunabilir. Çalışmanın bağlamından yola çıkarak yapılacak araştırmalar ise her geçen gün dijitalleşmeye doğru evrilen çağımızda yabancılaşmanın yeni formlarının kategorize edilmesinin önünü açabilir veya giyilebilir teknolojiler, yapay zeka ve sanal yaşam formlarında yabancılaşmanın olup olmayacağına dair tezlerin öne sürülmesine hizmet edebilir.

Yabancılaşmanın çok katmanlı, gündeme veya güncele göre biçim değiştirebilen ve toplumun her kesimine sirayet edebilecek güçte bir kavram olduğu açıktır. Yabancılaşma yıllar içinde bazı formlar değişikliği yaşa da özü itibariyle büyük değişimler yaşamamış gibi görünmektedir. Ancak yabancılaşmanın her türlü formuna karşı bir direniş bilincini önceleyen fotoğrafik üretimlerin gücü de unutulmamalıdır. Tam da bu noktada, incelenen her iki fotoğrafçının da kendi çağının yabancılaşma formlarını yalnızca belgeleyen

değil, aynı zamanda yabancılaşmayı sert şekilde eleştiren ve gelecekte üretilecek sanatsal çalışmalara ilham olabilecek eleştirel bir dil yarattıklarını iddia etmek yerinde bir önerme olacaktır.

KAYNAKLAR

- Aksakal, T. (2016). Fotoğrafta yabancılaşma olgusunun modern disiplinler bağlamında incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Aksakal, T., ve İkizler, E. (2016). Sayısal teknolojinin fotografik yabancılaşma olgusuna etkisi. Sanat Dergisi, 0(28), 115-129.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve öncülerinde yabancılaşma kavramı. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 54, 273-282.
- Berk, E. (2017). Halk zevki ve zevksizlik arasında: Bir Kitsch sosyolojisine doğru. Ulakbilge, 5(14), 1205-1226.
- Berk, E. (2021). Bir bilgi aracı olarak fotoğraf: Sosyal medya & manipülasyon. (1. Baskı). İzmir: Duvar.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demir, Z. (2018). Karl Marx'ın bakış açısından kapitalist toplumda yabancılaşma ve sonuçları. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(5), 63-74.
- Eagleton, T. (2011). Marx neden haklıydı. (1. Baskı). (Çev: O. Köymen) İstanbul: Yordam Kitap.
- Fromm, E. (1990). Sağlıklı toplum. (2. Baskı). (Çev: Y. Salman ve Z. Tanrısever) İstanbul: Payel.
- Giddens, A. (1994). Modernliğin sonuçları. (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gügerçin, U. & Aksay, B. (2017). Dean'in yabancılaşma ölçeğinin türkçe uyarlaması: geçerlilik ve güvenilirlik analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13 (1), 137-154.
- Hegel, G. W. F. (1986). Tinin görüngübilimi. (Çev: A. Yıldırım). İstanbul: İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1995). Tarihte akıl. (3. Baskı). (Çev: Ö. Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Horkheimer, M. (1998). Akıl tutulması. (Çev: O. Koçak). İstanbul: Metis.
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Mızrak Şahin, B., ve Babadağ, B. (2016). Sanal dünyanın kronolojik bağımlılığı: Sosyotelizm (phubbing). Addicta: The Turkish Journal on Addiction, 3, 223-269.

- Kaya, B. (2022). Genç bireylerin kültürel yabancılaşmasında dizilerin rolü. Yüksek Lisans tezi. Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Kiraz, S. (2011). Yabancılaşmanın kökeni üstüne. FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 147-169.
- Küçükvardar, M. (2019). Bilişim çağında teknoloji bağımlılığı ve dijital istila üzerine bir araştırma. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marx, K. (2003). El yazmaları ekonomi politik ve felsefe. (Çev: A. Bilgi). Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2009). Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisi. (2. Baskı). (Çev: K. Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., ve Engels, F. (2013a). Alman ideolojisi. (2. Baskı). (Çev: T. Ok ve O. Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx, K. (2013b). Yabancılaşma. (Çev. K. Somer, A. Kardam, S. Belli, A. Gelen, Y. Fincancı ve A. Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx K., ve Engels F. (2014). Komünist manifesto. (2. Baskı). (Çev: N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Hegel'den Marcuse'ye yabancılaşma olgusu. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(3), 65-92.
- Şen, E. U. (2020). Fotoğraflar üzerinden bir yabancılaşma analizi. Fine Arts, 15(4), 293-302.
- Timuçin, A. (1992). Yabancılaşma sorununa genel bir bakış. Felsefe Dünyası, 5, 16-23.
- Yalçın, S. N. (2019). Toplumsal belgesel fotoğrafta, fotoğrafçı ve yabancılaşma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Yam, F. C. ve İlhan, T. (2020). Modern çağın bütünsel teknolojik bağımlılığı: phubbing. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 12(1), 1-15.
- Yıldırım S. ve Kişioğlu A. N. (2018). Teknolojinin getirdiği yeni hastalıklar: nomofobi, netlessfobi, FoMO. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 473-480.

İnternet Kaynakları

http 2. <https://www.martinparr.com/cv/> (Erişim Tarihi: 01.03.2023)

http 3. Triggler, N. (2017). "Pub smoking ban: 10 charts that show the impact". <https://www.bbc.com/news/health-40444460>. (Erişim Tarihi: 07.01.2023)

http 5. <https://www.ericpickersgill.com/about> (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

http 7. <https://www.removed.social/about> (Erişim Tarihi: 05.02.2023)

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. https://www.martinparr.com/books/#gallery/8__3470940330/199 (Erişim Tarihi: 01. 02. 2023)

Görsel 2. https://www.martinparr.com/books/#gallery/8__3470940330/199 (Erişim Tarihi: 01. 03. 2023)

Görsel 3. <https://www.removed.social/united-states> (erişim tarihi 01. 04. 2023)

Görsel 4. <https://www.removed.social/united-states> (erişim tarihi 01. 04. 2023)

Görsel 5. <https://www.removed.social/asean-portfolio> (erişim tarihi 01. 04. 2023)